

historicky podmienenej fázy postupného likvidovania ekonomicko-sociálnych základov „odcudzenia“ človeka nie je možný bez *tvorivej dialektiky a kritiky*. V nej sa spájajú ciele filozofie (i tvoriacej sa sociológie) s praktickými úlohami socialistickej prestavby spoločnosti. Nedialektické riešenie problémov vedy, ideológie a politiky i v socializme môže plodiť rozličné negatívne javy (nadbytok formalizmu, byrokratické prvky, „zbytočné medzičlánky“, detailný mechanizmus zabezpečovania úloh a pod.). Marxistické myslenie však zložitý, rozporný vývoj spoločnosti medzi spoločenskými vedami a ideológiou nerieši *likvidovaním ideológie, ale úsilím dostať ideológiu na úroveň súčasného stavu vedy*, aby sa stala dôležitým faktorom, *pozitívne* ovplyvňujúcim spoločenské procesy.

10. Všetko toto som uviedol preto, aby sme z tohto hľadiska posudzovali — v rámci celkového stavu a rozvoja marxistického myslenia — i situáciu v marxistickej sociológii. Po takmer 20 ročnej prestávke zavádzame od budúceho školského roku aj výučbu sociológie ako samostatného predmetu. Nemožno popierať, že narazíme na vážne prekážky. Nie je všetko jasné ani okolo teórie a metodológie. Dôležitejšie je však zabezpečiť *objektívne podmienky*, aby sociológia — najmä výchovou odborníkov — mohla plniť svoju úlohu v našom verejnom živote.

O ROZVOJ VEDECKÉHO KOMUNIZMU

JÚLIUS ŠEFRÁNEK

Bude znieť paradoxne, keď povieme, že vedecký komunizmus je jednou z *najmladších* disciplín na filozofickej fakulte a na našej univerzite, ba na československých vysokých školách vôbec. Veď vznikol súčasne s marxizmom ako jedna z troch jeho relatívne samostatných súčastí, a bez neho, bez tohto „teoretického výrazu proletárskeho hnutia“ — ako ho nazval Engels — nebol by marxizmus marxizmom. No na našich vysokých školách sa začal prednášať ako samostatná vedná disciplína — v rámci výučby marxizmu-leninizmu — až po XX. sjazde KSSS, na Univerzite Komenského v školskom roku 1958/1959.

Ešte v inom zmysle môžeme hľadiť na vedecký komunizmus ako na novú disciplínu. Ani v Sovietskom sväze sa nevyvinuli tradície vo výučbe vedeckého komunizmu na štátnych vysokých školách, tým menej mohli vzniknúť v ostatných socialistických krajinách. Tak isto nebolo skúseností, ako prístupovať k vedeckovýskumnej práci v problematike vedeckého komunizmu na štátnych vysokých školách a vo vedeckých ústavoch. Na tejto problematike — na problematike triedneho boja proletariátu, prístupov k socialistickej revolúcii a jej uskutočnenia, na komplexnej problematike výstavby socialistickej a komunistickej spoločnosti — vedecky tradične pracovali — v šlapajach klasikov marxizmu — teoretici, prípadne kolektívy marxistických strán, v najužšom spojení s ich revolučnou praxou, s ich politikou. No v období kultu osobnosti nastala, ako je známe, v teoretickej práci stagnácia v celom medzinárodnom komunistickom hnutí — a touto stagnáciou, putami dogmatizmu a ľubovôľou subjektivismu iste najviac trpel vedecký komunizmus.

Naša katedra vyučovala od svojho založenia dejiny KSSS — na základe učebnice *Dejiny VKS(b). Stručný výklad*, známeho „krátkeho kurzu“ — a v spojení s nimi dejiny KSČ. Takto sa mali podávať poslucháčom základy marxizmu-leninizmu a nemôže byť pochyby o tom, že touto výučbou sa dosahovali určité kladné výsledky. Vo svetle dejín KSSS, strany Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, strany prvej socialistickej kra-

jiny, a dejín našej komunistickej strany si osvojovala naša formujúca sa socialistická inteligencia prvé idey marxizmu-leninizmu, na ktoré mohlo nadviazať ďalšie štúdium. Súčasne však dostávali študenti prvé dávky deformácií marxistickej teórie, ktoré boli nadostatoč koncentrované v spomenutej učebnici a charakterizovali aj *naše* vtedajšie ideologické pozície. Už aj heslo, v znamení ktorého prebiehala vtedy výučba dejín KSSS, bolo nesprávne. Toto heslo — „Dejiny VKS(b) — marxizmus-leninizmu v činnosti“ — príliš zjednodušovalo vzťah medzi teóriou a praxou, medzi teóriou marxizmu-leninizmu a politikou komunistickej strany, medzi stranou, masami a vývinom spoločnosti. Príliš málo sa rozoznávalo to, čo bolo v dejinách KSSS všeobecne platné a čo špecifické. Týmto poňatím dejín prenikala hrubo nedialektická myšlienka neomylnosti strany a jej vedenia, ktorá neskoršie — po odhalení kultu osobnosti a s ním spojeného porušovania marxizmu-leninizmu v teórii a praxi — vyvolávala tým väčšie sklamanie.

Po XX. sjazde KSSS a po najpotrebnejšej príprave sme prišli, a to vo vyšších ročníkoch — ako sa to stalo na všetkých vysokých školách v našej republike — k výučbe vedeckého komunizmu ako tretej súčasť marxizmu-leninizmu a bezprostredného teoretického základu politiky komunistickej strany, i našej Komunistickej strany Československa. Môžeme tvrdiť, že už tento krok bol v znamení *obrátu* k novému tvorivému rozvíjaniu marxizmu-leninizmu a jedným z jeho početných prvkov. Nesmieme však zveličovať význam samého tohto kroku. Výučba vedeckého komunizmu nedávala a nemohla dávať hneď od začiatku študentom pri ich svetonázorovej a spoločenskovednej príprave to, čo je povolaná im dávať. Nielen preto, že my, učiteľia, sme pochopiteľne neboli hneď dostatočne pripravení na túto úlohu, ale aj z hlbších príčin. Výsledky XX. sjazdu KSSS boli síce dôležitým prínosom k rozvoju marxizmu-leninizmu, najmä vedeckého komunizmu, no pre zaostávanie marxistickej teórie ostali nevyriešené mnohé závažné spoločenské problémy v svetovom i domácom meradle, čo muselo tiež oslabovať hĺbku a presvedčivosť našej výučby. Odvtedy boli mnohé ďalšie biele miesta zaokryté, ale zďaleka nie všetky. Aj úroveň našej pedagogickej práce stúpila, ale stále musíme ešte urputne zápasíť o zvýšenie jej vedeckosti a účinnosti.

Vzhľadom na zložitú situáciu a na „novosť“ vedeckého komunizmu, ako som ju charakterizoval, musela sa vynoriť otázka *predmetu* a *metódy* tejto súčasť marxizmu-leninizmu. Aj sa vynorila a rozvinula sa o nej intenzívna diskusia v celej republike.

V určitom zmysle by sa dalo povedať, že sme do tejto diskusie prispeli aj *skriptami* vedeckého komunizmu, ktoré vypracoval kolektív našej katedry. Prvý diel skript vyšiel roku 1960, v druhom vydaní roku 1963 a druhý diel roku 1962. Bola to nielen pre potrebnú pomoc pre študentov, ale aj nám pomohla práca na skriptách hlbšie si uvedomiť kategórie a systém vedeckého komunizmu, hlbšie uvažovať o jeho predmete a metóde a o vzťahoch medzi marxistickou filozofiou, osobitne historickým materializmom, politickou ekonómiou a vedeckým komunizmom, medzi vedeckým komunizmom a dejinami robotníckeho hnutia. Nemôžem sa tu púšťať do podrobností. Ale už pri porovnaní dvoch vydaní prvého dielu skript zistíme, že sme si medzi týmito dvoma vydaniaťmi lepšie ujasnili, aký má byť vzťah medzi *historickou* a *logickou* stránkou dialektickej metódy vo vedeckom komunizme: že musí byť v tejto vede o najaktuálnejších problémoch a vývinových tendenciách spoločnosti iný, ba takrečeno opačný ako v histórii.

Netajíme sa tým, že veľká časť študentov — adresátov našej pedagogickej práce, a to práve tých najaktívnejších, tých znepokojene rozmýšľajúcich, podlieha určitej skepse k pravdivosti a spoľahlivosti marxizmu — je to (zo subjektívneho hľadiska) dôsledok jednostranného chápania obdobia kultu osobnosti. O pravdivosti a pretvárajúcej sile marxizmu-leninizmu ich však najlepšie presvedčí — popri historických úspechoch, ktoré dosiahol vo svetovom meradle i u nás — jeho terajší zápas s novými problémami

súčasného štádia vývinu socializmu i kapitalizmu, aj keď je tento zápas spojený (ako každý zápas) s ťažkosťami. No aby sme boli kvalifikovanými učiteľmi, aby výučba vedeckého komunizmu pomáhala študentom v spoločenskej i životnej orientácii, musíme byť aktívnymi účastníkmi tohto zápasu.

Preto malo veľký význam, že katedra čoskoro aj vo *vedeckovýskumnej práci* prikrčila k skúmaniu závažných problémov vedeckého komunizmu. Zreferujem krátko o smeroch a výsledkoch vedeckej a publicistickej práce katedry v tej podobe, akú mala pred jej lanským rozdelením.

Hlavnou tematikou práce katedry sa stala *národnostná otázka*. Niektorí súdruhovia sa zapodievali všeobecnoteoretickými otázkami národnostnej problematiky (dvoma tendenciami vývinu národnostných vzťahov za socializmu, vzťahom medzi rozvojom a zblížovaním socialistických národov a národností) a niektorými problémami riešenia národnostnej otázky v Československu, ich všeobecnými a špecifickými stránkami — teda problematikou, ktorá pri správnom riešení má veľký význam pre prax, pre postihovanie potrieb celoštátneho a národného vývinu, pre vystríhanie sa chýb, rozvoj a upevňovanie našej socialistickej spoločnosti, pre politiku KSC. Štúdie, ktoré boli publikované, týkajú sa nielen vzťahov českého a slovenského národa alebo všeobecne vzťahov našich národov a národností, ale vyšli aj práce, ktoré sa špeciálne zaoberajú maďarskou otázkou v Československu. Niekoľko členov katedry skúma niektoré obdobia *dejín* národnostnej politiky KSC. Teda história — ale aj ona má význam pre vedeckokomunistickú tematiku, lebo do určitej miery napomáha vyjasniť historické podmienky toho modelu riešenia národnostnej otázky, ktorý vznikol a vyvíja sa v Československu. Z metodologickej stránky sa vyznačujú publikované práce o národnostnej otázke úzkym vzťahom k súčasnej spoločenskej realite, čerpajú z množstva štatistických a iných zprávy a na tomto základe sa snažia zovšeobecňovať, teda majú sociologický prístup k materiálu. Dosiaľ sa však neopierali o sociologické empirické prieskumy, hoci by to zvýšenie kvality práce vyžadovalo.

Ak mám hodnotiť výsledky tejto práce, musím konštatovať, že dosiaľ *uverejnené* štúdie sú prejavmi prvého rozbehu, čiastočne sa vyrovnávajú s mechanickými a vulgarizujúcimi názormi obdobia kultu osobnosti a deformovaného tzv. boja proti buržoáznemu nacionalizmu u nás, no práca sa dosiaľ nerozvinula na žiaduci kvalitatívne vyšší stupeň; nedospelí sme dosiaľ k rozvinutej a natoľko kritickej analýze problematiky národnostnej otázky, aby sa výsledky tejto práce stali významnejším pomocníkom národnostnej politiky KSC.

Naša katedra sa stala v štátnom pláne vedúcim pracoviskom v národnostnej otázke a je ním dosiaľ, vedúci katedry je koordinátorom tejto problematiky. Katedra zoskupila pomerne veľký počet pracovníkov na národnostnej otázke v celej republike a istý východiskový význam mala celoštátna porada týchto pracovníkov v Harmónii roku 1962. No prvý pokus o komplexné skúmanie národnostnej otázky prebieha až tohto roku v práci na materiáli pre potreby XIII. sjazdu KSC. Podľa uznesenia Ideologickej komisie ÚV KSC, ktoré podnietilo túto prácu, je jej hlavným pracoviskom a gestorom Filozofická fakulta Univerzity Komenského a na nej, pravda, naša katedra. V smere tejto komplexnosti by sa malo pokračovať aj naďalej, sústavne a hlbšie.

Dovolím si ďalej len vypočítať ďalšie oblasti vedeckého komunizmu, na ktorých sa pracovalo a pracuje na katedre. Vyšiel väčší počet štúdií o *kultúrnej revolúcii* (o všeobecnoteoretických otázkach kultúrnej revolúcie i o jej problémoch v ČSSR, resp. špeciálne na Slovensku), o otázkach *socialistického štátu*, rozširovania socialistickej demokracie, najmä o problémoch národných výborov, vyšli ďalej práce o otázkach *socialistickej revolúcie*, o postavení a úlohách *strany* v súčasnom období, o jej organizačných princípoch

a pod. Sem môžeme priradiť aj štúdiu o vývine socialistických teórií do vzniku vedec-
kého komunizmu.

Členovia katedry uverejnili do 40 štúdií z odboru vedeckého komunizmu v odborných
časopisoch a v zborníkoch. Z časopisov spomeniem Slovenský filozofický časopis, novšie
Otázky marxistickej filozofie, Historický časopis, Přehled, Příspěvky k dějinám KSČ
a Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg. Štúdie
vyšli ďalej v ôsmich rôznych zborníkoch. Z nich treba uviesť najmä Sborník Filozofickej
fakulty UK — séria marxizmu-leninizmu, ktorá sa stala tribúnou našej katedry ako aj
iných katedier marxizmu-leninizmu na univerzite. Členovia katedry však mali príspevky
aj v sérii Philosophica Sborníka Filozofickej fakulty UK a v zborníku Univerzity Ko-
menského.

Problémy vedeckého komunizmu sa stali aj tematikou kandidátskych a habilitačných
prac časti členov katedry. Národnostná otázka je predmetom piatich kandidátskych dizertá-
cií (dve už boli obhájené) a témou jednej habilitačnej práce (už obhájenej). Jedna
kandidátska a jedna habilitačná práca sa zaoberá kultúrnou revolúciou (sú obhájené),
pracuje sa na dvoch kandidátskych prácach o otázke ľudovodemokratického, resp. socia-
listického štátu.

Niektorí členovia katedry sú historici a pracujú naďalej na historických témach (v sú-
lade s tým, že katedra prednáša aj dejiny medzinárodného robotníckeho hnutia a dejiny
KSČ). Možno konštatovať, že úroveň historických prác v poslednom čase stúpila, že
penikajú hlbšie do spoločenských problémov. Súvisí to s rozvojom marxistickej historic-
kej vedy v medzinárodnom meradle i v našej republike, no zrejme vplýva na úroveň
týchto prác aj vedecký komunizmus, ktorý sa stal hlavným odborom činnosti katedry.

Keď sa konečne slubne začala rozvíjať *marxistická sociológia*, dostáva sa do nového
svetla aj predmet vedeckého komunizmu.

Veľká príbuznosť marxistickej sociológie a vedeckého komunizmu je evidentná. Je
však otázka, či možno vedecký komunizmus stotožňovať so sociológiou politiky, teda
s jednou z odvetvových sociológií. Je nesporné, že po zrode socializmu sa obsah vedec-
kého komunizmu mení. Za kapitalizmu skúma sociálnopolitické vzťahy s osobitným
zameraním. Ide mu o to, aby odhaloval objektívne a subjektívne podmienky procesu
revolučného pretvorenia kapitalizmu na socializmus, aby sa stal teoretickým základom
stratégie a taktiky komunistických strán a aby bezprostredne ovplyvňoval revolučnú
prax. V novej etape začína ucelene, vo všetkých súvislostiach skúmať organizáciu a
riadenie socialistickej spoločnosti za jej prechodu ku komunizmu. Aj tu sa stáva návodom
pre prax, pre zachovávanie správnych proporcií pri riadení spoločnosti, pre správnu
voľbu „hlavného ohniska“, pre rozhodovanie o otázke, kam vrhnúť hlavné sily, ako
vplývať na vedomie ľudí a pod. Súčasne udáva impulzy a hlavný smer sociológii ako
empiricko-teoretickej vede o štruktúre spoločnosti a jej vývine. V tomto zmysle si zaslu-
huje pozornosť myšlienka, vyslovená v diskusii prebiehajúcej v našej republike, že ve-
decký komunizmus je teoretickým jadrom marxistickej sociológie. *Marxistická sociológia*
je tak isto nemysliteľná bez stáleho zreteľa na revolučné pretváranie vykorisťovateľskej
spoločnosti na komunistickú, no vedecký komunizmus báda koncentrovane práve týmto
smerom a robí to na svojej vlastnej rovine, vlastnými kategóriami, vytváraním a overo-
vaním vlastných hypotéz atď. Pritom však musí čerpať z výsledkov sociologických vý-
skumov a bude tým plodnejší, čím viac bude aj sám uplatňovať metódy sociologického
empirického prieskumu.

To je pokyn aj pre ďalší rozvoj pedagogickej a vedeckovýskumnej práce našej katedry.
S tým súvisí, že keď navrhujeme, aby sa pri našej katedre zriadila *špecializácia vedec-
kého komunizmu* pre prípravu vysokoškolských učiteľov tohto odboru i pre pracovníkov

praxe, kombinujeme nie náhodou v načrtnutom učebnom programe tejto špecializácie sociológiu s vedeckým komunizmom.

Žijeme v období súťaženia dvoch svetových spoločenských sústav a v podmienkach nástupu vedeckotechnickej revolúcie, v období, keď si sám život vynucuje odlučovanie sa a vytváranie nových špeciálnych spoločenských vied. Dostávajú sa však vedľa seba aj viaceré univerzálnejšie vedy o vývine a riadení spoločnosti: *sociológia* — *vedecký komunizmus* — *teória riadenia* a presadzujúca sa *politická veda*, z veľkej časti ako veda o politickom riadení. Predmety, vzájomnú príbuznosť a odlišnosť, vzájomné prelínanie a relatívne hranice týchto vied bude treba ešte vyjasňovať. Toto vyjasňovanie bude nesporne dlhodobým procesom, no bude tým úspešnejšie, čím aktívnejšie pôjdu jednotlivé spomenuté vedy za svojimi cieľmi pri výskume spoločnosti.

MEDZINÁRODNÉ KOLOKVIUM O SOCIOLOGII ATEIZMU A NÁBOŽENSTVA

Z iniciatívy katedry vedeckého ateizmu pri Inštitúte filozofie Univerzity Fridricha Schillera konalo sa v dňoch 24. až 26. júna 1965 v Jene prvé medzinárodné kolokvium o sociológii ateizmu a náboženstva. Popri asi pätnástich vedeckých pracovníkoch z NDR na čele s vedúcimi katedry prof. dr. Olofom Klohom a dr. Johannom Klüglom sa na ňom zúčastnili vedeckí pracovníci z SSSR (prof. J. A. Levada, D. M. Ugrinovič, prof. Okulov a prof. Krasnikov), Bulharska (prof. Ošavkov, dr. Stojčev), Poľska (dr. Judenko, dr. Markiewicz), Maďarska (dr. Kónya, dr. Varga), Juhoslávie (prof. V. Pavičević) a ČSSR (dr. E. Kadlecová, B. Kvasnička a P. Prusák). Program kolokvia mal tieto časti: 1. Základné teoretické otázky sociológie ateizmu a náboženstva, 2. Metodologické predpoklady a metodické hľadiská marxistickej sociológie ateizmu a náboženstva, 3. Sekularizačný proces a odumieranie náboženstva za socializmu, 4. Problémy medzinárodnej spolupráce a koordinácia výskumov v oblasti sociológie ateizmu a náboženstva.

Jedným z najrozsiahljších a teoreticky najzávažnejších bol úvodný referát prof. dr. Klohra. Poukázal predovšetkým na praktický význam sociologických bádání a poznatkov pre spoločenskú prax, v danom prípade pre riadenie procesu svetonázorových premien, ako aj aktivitu socialistického štátu v oblasti náboženského života a činnosti cirkví. Referát ďalej zdôraznil význam výskumu otázok náboženstva a ateizmu vo všetkých spoločenských súvislostiach, v korelácii náboženského myslenia s ostatnými faktormi duchovného života spoločnosti. Jedným z najaktuálnejších problémov sociológie náboženstva je riešenie otázky, čo je vlastne náboženstvo, čo možno zahrnúť do tohto pojmu, aký je jeho obsah. Dnes, keď myšlienky humanizmu stále viac spájajú ľudí nenáboženskej i náboženskej svetonázorovej orientácie, je problém presného rozlišovania základných pojmov pre empirické výskumy veľmi dôležitý. Ak sa postupne stávajú spoločnými princípy humanizmu, je pri tomto rozlišovaní jednou zo základných otázok otázka motívov humánneho správania. Prof. Klohr rozobral ďalej problém vzťahu historického materializmu a sociológie náboženstva a ateizmu. Posledná časť referátu rozoberá sociologické príčiny historickej premeny náboženstva, teológie a cirkví.

Za myšlienku komplexnosti vo výskume náboženstva sa postavil aj prof. dr. J. A. Levada, keď rozobral tento problém z hľadiska jeho filozofickej, sociologickej a psychologické stránky. Sociologické výskumy samy osebe nemôžu vyčerpať problematiku náboženstva, rozdiely medzi náboženským a vedeckým myslením. Prof. Levada ďalej pod-